

MEĐUNARODNOPRAVNI SUBJEKTIVITET- DA LI JE VREME ZA TRANSFORMACIJU?

Jelica Gordanić¹

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Apstrakt: Jedna od tvorevina Vestfalskog mirovnog sporazuma je savremeni sistem međunarodnog prava, prema kojem su države subjekti međunarodnog prava. Nastankom i razvojem međunarodnog udruživanja, svojstvo subjekta međunarodnog prava se prenosi i na međunarodne organizacije. U međunarodnim odnosima sve prisutnija postaje aktivnost nedržavnih aktera. Nedržavni akteri poput nevladinih organizacija, pojedinca i multinacionalnih kompanija vrše uticaj na razvoj međunarodnog prava i tokove međunarodnih odnosa. Nedržavni akteri imaju svojstvo objekta međunarodnog prava. S druge strane, zahvaljujući rastućem uticaju na međunarodnoj areni, postepeno stiču karakteristike koje se mogu pripisati subjektima međunarodnog prava. Rad razmatra da li je vreme za transformaciju pojma međunarodnog pravnog subjektiviteta. Ispituju se različiti pravci delovanja nedržavnih aktera i njihov odnos sa državom. Analizira se i povremena nemoć države u odnosu na nedržavne aktore, posebno kada je reč o nevladinim organizacijama i multinacionalnim kompanijama. Rad zaključuje da je pojam međunarodnog pravnog subjektiviteta spreman za proširenje i prilagođavanje zahtevima saramenog sveta. Kao najveća prepreka na ovom putu, javlja se nedostatak političke volje država.

Ključne reči: međunarodnopravni subjektivitet, međunarodno pravo, nedržavni akteri, država, nevladine organizacije, pojedinac, multinacionalne kompanije, transformacija.

1. UVOD

Potpisivanjem Vestfalskog mirovnog sporazuma 1648. godine okončan je Tridesetogodišnji rat u Evropi. Vestfalski mirovni sporazum počiva na četiri značajna principa: principu suvereniteta nacija-država i pravu na samoopredeljenje; principu pravne jednakosti između nacija-država; principu obavezujućih međunarodnih ugovora između država i principu nemešanja jedne države

¹ Naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. e-mail: jelica@diplomacy.bg.ac.rs.

Rad je nastao u okviru projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2023. godine”, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnoloških inovacija Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2023. godine.

u unutrašnje stvari druge. Jedna od najvažnijih tvorevina Vestfalskog sporazuma je i savremeni sistem međunarodnog prava u kome su primarni učesnici države.²

Klasično pozitivističko viđenje međunarodnog prava počiva na pretpostavci da je međunarodni sistem isključivo državocentričan. Prema ovakvim shvatanjima, država se smatra za jedinog i isključivog subjekta međunarodnog prava. Svojstvo međunarodnopravnog subjektiviteta karakterišu teritorija, stanovništvo, vlada i suverenost.³

Turbulentna dešavanja XX veka, potpomognuta procesom globalizacije, za posledicu imaju delovanje i drugih entiteta, osim države. Završetkom Prvog svetskog rata formira se prva univerzalna međunarodna organizacija- Društvo naroda. Završetkom II svetskog rata dolazi do stvaranja Ujedinjenih nacija, druge univerzalne međunarodne orgnaizacije. Osnivanje jedne moćne i inovativne međunarodne organizacije poput Ujedinjenih nacija poremetilo je “aksiom o apsolutnom primatu država u međunarodnim odnosima i međunarodnom pravu.”⁴ Javljaju se i drugi nedržavni akteri, poput nevladinih organizacija, multinacionalnih kompanija, pojedinca, investitora, oružanih grupa i drugih.

Pojedini nedržavni akteri su stekli određene karakteristike međunarodnopravnog subjektiviteta. Njihova uloga u sferi razvoja međunarodnog prava i uticaj u sferi međunarodnih odnosa se ne mogu i ne smeju negirati. Rad razmatra pojavu i delovanje nedržavnih aktera, sa posebnim osvrtom na nevladine organizacije i multinacionalne kompanije. Ispituju se da li ovi entiteti imaju potencijal da budu smatrani subjektima međunarodnog prava. Analizira se i njihov odnos sa državom, kao i uticaj koji imaju na odluke države. Imajući u vidu porast uticaja nedržavnih aktera, autor se pita da li se u XXI veku pojam međunarodnopravnog subjektiviteta može shvatati u tradicionalnom smislu? Da li je došlo vreme za transformaciju pojma međunarodnopravnog subjektiviteta ili država još uvek nije izgubila bitku sa nedržavnim akterima?

2. NEDŽAVNI AKTERI - POJAM I ZNAČAJ

Precizna i opšteprihvaćena definicija nedržavnih aktera ne postoji. Teoretičari ih opisuju kao “svaki entitet koji nije država” i koji se koristi “da zajedno opiše oružane grupe, teroriste, civilno društvo, verske zajednice i korporacije”.⁵ Za razliku od države, čiji su pojam, definicija i elementi jasni, pod pojmom nedržavnih aktera se podrazumeva šarolik skup najrazličitijih entiteta. U najširem smislu reči, nedržavnim akterima se mogu smatrati svi entiteti koji nisu država, a koji

² Detaljnije o ovom pitanju videti kod: Boris Krivokapić, „Značaj Vestfalskog mira (1648) za međunarodno pravo“, *Revija kopaoničke škole prirodnog prava*, 1 (2023): 47-70.

³ Aneta Stojanovska-Stefanova, Draško Atanasoski, “State as a Subject of International Law”, *US-China Law Review*, Vol. 13, 25 (2015): 25.

⁴ Marko Novaković, „Uloga međunarodnih organizacija u međunarodnim odnosima – primer Ujedinjenih nacija“, *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020), 176.

⁵ Mihajlo Vučić, „Uvodna razmatranja“, u *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020), 11, prema: Andrew Clapham, “Non-State Actors”, in Daniel Moeckli, Sangeeta Shah, Sandesh Sivakumaran, & David Harris (eds), *International Human Rights Law*, 3rd edn, Oxford university Press, Oxford.

svojim delovanjem imaju određeni uticaj na samu državu, kao i na sferu međunarodnih odnosa i međunarodnog prava.

Nedržavni akteri ne vrše formalnu vlast nad, ili u ime neke populacije. To ne znači da nemaju izvesnu "populaciju" u užem smislu reči. Mnogobrojni nedržavni akteri imaju zaposlene, formalnu bazu članstva i širok krug simpatizera. Ovo je posebno vidljivo u slučaju multinacionalnih kompanija i nevladinih organizacija. U nekim slučajevima nedržavni akteri deluju kao zvanični predstavnici određenih grupa u zemlji. Ovo je npr. slučaj sa etnički definisanim političkim strankama. Nedržavni akteri mogu biti i veoma uticajni, a u nekim aspektima čak i moćniji od same države. Tako npr. multinacionalne kompanije kao što su Apple, Huawei, Coca-Cola, McDonalds imaju veći globalni uticaj od velikog broja država. Za razliku od država, nedržavni akteri formalno nemaju kontrolu nad nekom teritorijom. Od ovog pravila postoje izuzeci, npr. u slučajevima separatističkih pokreta.

U slučaju nedržavnih aktera dolazi do izuzetka i u slučaju da se formalni međunarodni odnosi grade na relaciji država-država. Ovo pravilo je doživelo značajan izuzetak u slučaju multinacionalnih kompanija i nevladinih organizacija. Države zaključuju ugovore sa multinacionalnim kompanijama. S druge strane, nevladine organizacije imaju svojstvo da učestvuju u radu određenih međunarodnih organizacija ili da budu deo zvanične delegacije države, pa čak i da pregovaraju u ime države.⁶

Neophodno je napomenuti da nedržavni akteri nisu tvorevina modernog doba. Činjenica je da njihovo delovanje i uticaj postaju značajniji i vidljiviji poslednjih nekoliko decenija, ali pojedini nedržavni akteri imaju dugu tradiciju postojanja. Tako se npr. prve nevladine organizacije javljaju tokom 18. veka kao različite vrste verskih institucija, misionarskih udruženja, naučnih društava, bratstava ili humanitarnih organizacija. Vremenom se njihov delokrug proširio na medicinska i humanitarna pitanja, a razvojem nauke i tehnologije i na brojna druga pitanja.⁷ Delovanje multinacionalnih kompanija postoji od kada postoji i međunarodna trgovina. Istorijski najbližoj verziji savremenih multinacionalnih kompanija mogu se smatrati preduzeća iz velikih kolonijalnih sila u period od 17. do 19. veka. Jedan od najpoznatijih primera je Britanska istočnoindijska kompanija koja je pod različitim imenima delovala više od 300 godina. Savremene multinacionalne kompanije, u koje spada i veliki broj multinacionalnih kompanija koje trenutno funkcionišu, poreklo vode iz različitih perioda 20. veka. U pogledu položaja pojedinca u međunarodnom pravu, tokom ranog razvoja međunarodnog prava samostalnim subjektima su smatrani pojedinci koji su upravljali određenim teritorijama tj. vladari država koji su učestvovali u stvaranju pravila. Imajući u vidu ovu činjenicu, može se zaključiti da je tokom srednjeg veka bilo manje nedoumica u pogledu međunarodnopravnog subjektiviteta pojedinca, nego što je to slučaj danas.⁸

Šarolika grupacija entiteta koji se mogu podvesti pod pojam nedržavnih aktera prisutna je na međunarodnoj sceni dugi niz godina, pa čak i vekova. Za razliku od države, imaju okrnjene elemente međunarodnopravnog subjektiviteta. Da li, čak i ti nepotpuni elementi, mogu da ih u budućnosti kvalifikuju za potencijalne subjekte međunarodnog prava?

⁶ Detaljnije videti kod: Peter Wijninga, Willem Theo Oosterveld et. al, "State and non-state actors", in *Strategic Monitor 2014*, eds. Eline Chivot, Jan Hendrik Galdiga et al. (Hague: Hague Center for Strategic Studies, 2014), 144.

⁷ Thomas Davies, "The Historical Development of NGOs", in *Handbook of Research on NGOs*, eds. A. Kellow, H. Murphy-Gregory (Cheltenham UK, Northampton, USA: Edward Elgar Publishes, 2018), 15-16.

⁸ Sanja Kreštalica, „Evolucija shvatanja o subjektivitetu pojedinca u međunarodnom pravu“, u *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020), 225.

3. NEDRŽAVNI AKTERI KAO POTENCIJALNI SUBJEKTI MEĐUNARODNOG PRAVA

Država je subjekt međunarodnog prava. Međunarodnopravni subjektivitet države je činjenica koja se ne dovodi u pitanje. Pored države, međunarodnopravni subjektivitet imaju i određene međunarodne organizacije, poput Ujedinjenih nacija. U ovom slučaju, postoji jasna razlika između država i međunarodnih organizacija. Država raspolaže izvornom vlašću, te je njihov međunarodnopravni subjektivitet svojstvo koje postoji i koje se podrazumeva. S druge strane, autoritet međunarodnih organizacija zavisi od obima prava koje su države prenele na njih. Međunarodnopravni subjektivitet država se podrazumeva, dok međunarodne organizacije moraju dokazivati subjektivitet na osnovu osnivačkog ugovora.

Nedržavni akteri su pravno nevidljivi kada je reč o međunarodnopravnom subjektivitetu. Oni se bez sumnje mogu smatrati jedino objektima međunarodnog prava. Važan zaokret po pitanju međunarodnopravnog subjektiviteta dao je Međunarodni sud pravde 1949. godine u savetodavnom mišljenju u pogledu nadoknade štete za povrede pretrpljene u službi Ujedinjenih nacija. Sud je istakao da „subjekti prava u bilo kom pravnom sistemu nisu nužno identični po svojoj prirodi ili u obimu prava, a njihova priroda zavisi od potreba zajednice. Kroz svoju istoriju, na razvoj međunarodnog prava uticali su zahtevi međunarodnog života, i progresivno povećanje kolektivnih aktivnosti država već je dovelo do akcija na međunarodnom planu od strane određenih entiteta koji nisu države.“⁹

Iz navedenog savetodavnog mišljenja MSP, odsustvo određenih elemenata pravnog subjektiviteta koji su karakteristični isključivo za države nisu nepremostiva prepreka za proširenje ovog pojma i na nedržavne aktere. Na ovaj način je učinjen “vrlo važan iskorak u tradicionalnom vestfalskom sistemu zasnovanom na odnosima između država, što je imalo za prirodnu posledicu i uticaj na međunarodno pravo, koje je do tada regulisalo isključivo odnose između država.”¹⁰

Zahtevi međunarodnog života su, prema mišljenju MSP, važan okidač koji je omogućio učešće na međunarodnom planu entiteta koji nisu države. Na ovaj način, možda mogu postojati i novi subjekti međunarodnog prava, koji nisu država. Svojim delovanjem, nedržavni akteri su ostvarili značajan uticaj na razvoj međunarodnog prava i međunarodnih odnosa. Uticaj pojedinih nedržavnih aktera prevazilazi svojstvo objekta međunarodnog prava i približava se elementima subjektiviteta. Koje su to aktivnosti nedržavnih aktera koje su ih približile potencijalnom svojstvu subjekta međunarodnog prava?

3.1. Nevladine organizacije i međunarodnopravni subjektivitet

NVO se mogu definisati kao „udruženja građana u koja se oni uključuju da bi ostvarili i zadovoljili neke svoje privatne i opšte društvene interese, motive i potrebe. Ta udruženja imaju status pravnog lica (institucionalizovana su), odvojena su od države, neprofitnog, nekomercijalnog

⁹ International Court of Justice. *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*. Advisory opinion. 11 April 1949. Internet: http://www.worldcourts.com/icj/eng/decisions/1949.04.11_reparation_for_injuries.htm, pristupljeno 18. 09. 2023

¹⁰ Antonia Jutrović, „Utvrdjivanje odgovornosti međunarodnih organizacija u pravu i praksi”, *Strani pravni život*, 62, 3 (2018): 214.

i nepartijskog su karaktera, zasnovana na dobrovoljnom radu i ulaganju sredstava.¹¹ Pravni osnov za nastanak NVO ogleđa se u pravu čoveka i građanina na slobodu udruživanja, koja predstavlja jedan od temelja modernog demokratskog društva. Nevladine organizacije deluju nezavisno i nisu (barem ne bi trebale da budu) pod kontrolom vlada država na čijoj teritoriji deluju. Njihovo delovanje je usmereno na ostvarenje određenog cilja, koji je definisan njihovim osnivačkim aktom. Teoretičari ih smatraju za „omiljenu decu međunarodnog razvoja“, koja su postala „čvrst deo društvenog i političkog života u velikom delu sveta da dovodi u pitanje njihovu svrhu ili dugovečnost izgleda apsurdno.“¹²

Pojam međunarodne NVO prvi put je upotrebljen u Rezoluciji 288B (X) Ekonomskog i socijalnog saveta UN iz 1950. godine. Ovom Rezolucijom se detaljnije razrađuje član 71 Povelje UN koji navodi da Ekonomski i socijalni savet može da zaključi potrebne sporazume radi konsultovanja sa zainteresovanim nevladinim organizacijama zainteresovanim za pitanja koja ulaze u okvir njegove nadležnosti. Zahvaljujući konsultantskom statusu, NVO mogu aktivno ili u svojstvu posmatrača učestvovati na sastancima Ekonomskog i socijalnog saveta i njihov memorandum može cirkulisati kao dokument UN. Konsultantski status je omogućio NVO da učestvuju u širokom spektru aktivnosti UN. Tako npr. NVO koje se bave određenom granom prava učestvuju u radu na nacrtima ugovora i oblikuju jezik ugovora. Učestvuju i u realizaciji aktivnosti UN u pogledu humanitarnih, razvojnih i pitanja iz oblasti životne sredine. Njihova uloga je važna u procesima postkonfliktne rekonstrukcije. Uz to, NVO sa konsultantskim statusom savetuju države, promovišu ciljeve UN i prikupljaju informacije o stanju na terenu u pogledu važnih pitanja za UN. Konsultantski status je dao veoma dobre rezultate u praksi i ovo svojstvo u velikoj meri razlikuje NVO od drugih nedržavnih aktera poput pojedinca i multinacionalnih kompanija.¹³

NVO učestvuju u procesu stvaranja, razvoja i primene pravila međunarodnog prava. Dale su značajan doprinos razvoju mnogih grana prava. Posebno treba istaći oblast ljudskih prava, pravo životne sredine, međunarodno humanitarno pravo itd.

U pogledu prava životne sredine, NVO koriste raspoložive resurse kako bi, često kompleksnu tematiku ove grane prava, približile i što jednostavnije prikazale javnosti, te na taj način skrenule pažnju na propuste države u ovoj oblasti. NVO koriste tehnike lobiranja i javnog zagovaranja, čime se stvara pritisak na državu da se detaljnije pozabavi nekim pitanjem. Zahvaljujući istraživanjima i dobro osmišljenim kampanjama nevladinog sektora u pogledu međunarodnog regulisanja kontrole prekograničnog kretanja opasnog otpada i istraživanja o posledicama upotrebe žive po životnu sredinu došlo je do usvajanja Bazelske konvencije 1989. godine, kao i Međunarodne konvencije o živi (Minamata konvencije) koja je stupila na snagu 2017. godine.¹⁴ Ostvarile su uticaj i na usvajanje mnogih drugih konvencija iz oblasti životne sredine.

Uticaj NVO vidljiv je i na oblast klimatskih promena. Jedan od najaktuelnijih primera je slučaj iz 2019. godine, Holandija protiv fondacije Urgenda, prva uspešno okončana klimatska parnica

11 Žarko Paunović, *Nevladine organizacije – Potreba ili zavera* (Beograd: Demokratska stranka/istraživačko izdavački centar, 2007), 6.

12 Evan Schofer and Wesley Longhofer, “The Global Rise of Nongovernmental Organizations”, in *The Nonprofit Sector*, eds. Walter W. Powell, Patricia Bromley (Stanford: Stanford University Press, 2020), 603.

13 Jelica Gordanić, „Položaj nevladinih organizacija u međunarodnom pravu“, u *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020), 203-205.

14 Jelica Gordanić, „Uticaj nevladinih organizacija na međunarodno pravo zaštite životne sredine- posledice po međunarodnopravni subjektivitet države“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, LVII, 1 (2023): 265.

u Evropi. NVO Urgenda tužila je Holandiju za neispunjenje obaveza predviđene međunarodnim ugovorima, u pogledu nepreduzimanja odgovarajućih mere smanjenja emisije štetnih gasova, što direktno ugrožava sadašnje i buduće generacije holandskih građana. Holandija je izgubila spor na svim nivoima-pred okružnim, apelacionim i vrhovnim sudom. Ovaj slučaj daje vetar u leđa uticaju i delovanju nevladinog sektora u oblasti zaštite životne sredine, i potvrdio vezu koja postoji između ljudskih prava, životne sredine i odgovornosti države. Uspeh slučaja Urgenda pokrenuo je i naredne klimatske parnice među kojima treba istaći Duarte Agoštinjo protiv Portugalije i još 32 države Saveta Evrope, kao i Union of Swiss Senior Women for Climate protiv Švajcarske koji se vode pred Evropskim sudom za ljudska prava.¹⁵

Uloga NVO je važna i kada je reč o sprečavanju usvajanja i ratifikacije određenih međunarodnih sporazuma. Tokom devedesetih godina XX veka u okviru OECD-a vođeni su pregovori o Multilateralnom sporazumu o investicijama. Sporazum je predviđao odredbe koje su imale za cilj zaštitu prava stranih investitora i ograničenja mogućnosti vlada da usvajaju zakone od javnog interesa. NVO su pokrenule intenzivnu kampanju usmerenu protiv sporazuma i njegovih nepovoljnih odredbi. Do trenutka kada su pregovarači OECD-a prihvatili konsultacije sa nevladinim sektorom, kampanja je previše odmakla za bilo kakvu vrstu konstruktivnih razgovora. Kao konačan rezultat pritiska NVO pregovori o Multilateralnom sporazumu o investicijama su okončani.¹⁶ Slična situacija se desila i u slučaju Konvencije o regulisanju aktivnosti mineralnih sirovina na Antarktiku (CRAMRA) koja je trebala biti deo Antartičke povelje i srodnih dogovora. Pregovori za zaključenje konvencije trajali su duže od šest godina. Neadekvatno ostvarenje domaćih interesa izazvalo je veliki revolt NVO prvenstveno u Australiji, a kasnije i u drugim potpisnicama Konvencije. Kao rezultat dobro osmišljenih kampanja nevladinog sektora, nijedna država nije ratifikovala pomenutu Konvenciju.¹⁷ Uticaj NVO na razvoj prava životne sredine je veliki. Opravdano je zapitati se da li bi ova grana prava imala oblik koji ima sada, da nije bilo aktivnosti nevladinog sektora.¹⁸

NVO su dale veliki doprinos u izradi Konvencije o pravima deteta. Prema mišljenjima teoretičara, njihova uloga prilikom izrade ovog dokumenta bila je „značajnija nego u bilo kom prethodnom procesu izrade nekog međunarodnog ugovora.“¹⁹ NVO bile su organizovane u ad hoc grupu koja se sastajala dva puta godišnje kako bi analizirala tekst Konvencije predložen od strane Ad Hoc gupe UN. NVO grupa je sačinjavala dopune, kritike ili predlagala izmene nacрта Konvencije. NVO su pripremale zajedničke predloge koji su dostavljani UN radnoj grupi. Ovakav vid saradnje je omogućio NVO „da imaju značajan uticaj na oblikovanje konačnog teksta Konvencije.“²⁰ NVO su pokrenule i aktivnu međunarodnu kampanju u korist Konvencije, i u tu svrhu organizovale seriju seminara i konferencija širom sveta. Ovakvi događaji bili su značajni kako bi se čuli

15 Ljubomir Tintor, „Značaj slučaja Urgenda za razvoj klimatskih parnica na području Evrope“, *Strani pravni život*, LXV, 2 (2021): 255.

16 Detaljnije videti kod: Jelica Gordanić, „Položaj nevladinih organizacija u međunarodnom pravu“, 208.

17 Jelica Gordanić, „Uticaj nevladinih organizacija na međunarodno pravo zaštite životne sredine- posledice po međunarodnopravni subjektivitet države“, 267.

18 Detaljnije o ovom pitanju videti kod: Dragoljub Todić, „Nedržavni akteri i upravljanje zaštitom životne sredine“ u *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020), 119-152.

19 Nevena Vučković Šahović, *The role of civil society in implementing the general measures of the Convention on the rights of the child* (Florence: UNICEF Innocenti Research Centre, 2010), 13.

20 Laura Theytaz- Bergman, „NGO Group for the Convention on the Rights of the Child“, *The International Journal of Children's Rights*, 3 (1995): 452.

stavovi država u pogledu prava deteta, a bili su i odlična prilika za razmenu mišljenja, iznošenje sugestija i jedan vid procene napretka nacrtu Konvencije. Odredbom člana 45 Konvencije, NVO imaju ovlašćenje da podnesu izveštaje, dokumentaciju i druge relevantne informacije kako bi se obezbedila kompletnija slika u pogledu primene Konvencije u određenoj državi. Ove informacije mogu dostavljati individualne NVO ili koalicije NVO iz određene države.

Tokom poslednjih nekoliko godina, neophodno je pomenuti i pomake koji postoje u saradnji između NVO i Saveta bezbednosti UN (SB). Sredinom devedesetih godina XX veka, dolazi do proširenja Aria formula sastanaka na predstavnike NVO i drugih nedržavnih aktera. Na ovaj način, NVO su doprinele radu SB putem pružanja ekspertiza i obaveštenja u pogledu stanja stvari na terenu, posebno u oblastima humanitarnog prava, zaštite civila u oružanim sukobima, položaju žena i dece u oružanim sukobima.²¹ Zahvaljujući lobiranju nevladinog sektora, SB je usvojio rezolucije u pogledu nekih oblasti koje su bile ranije nepravedno zapostavljene. Prva u nizu rezolucija bila je Rezoluciju 1325 o ženama, miru i bezbednosti od 31. oktobra 2000. godine. Rezolucijom se pozivaju sve strane u oružanim sukobima da u potpunosti poštuju pravila međunarodnog prava primenjiva na prava i zaštitu žena i devojčica, posebno kao civila, a posebno obaveza koje se na njih primenjuju prema relevantnim dokumentima međunarodnog prava. Strane u oružanim sukobima se pozivaju da preduzmu posebne mere zaštite žena i devojčica od rodno zasnovanog nasilja, posebno silovanja i drugih oblika seksualnog zlostavljanja i svih drugih oblika nasilja u situacijama oružanih sukoba. Petnaest godina nakon usvajanja Rezolucije 1325, Savet bezbednosti je usvojio novu Rezoluciju 2242 o položaju žena i devojčica u oružanim sukobima. Uspeh nevladinih organizacija u pogledu saradnje sa Svetom bezbednosti UN se može okarakterisati kao pozitivna tenedencija, ali sa, još uvek, ograničenim oblastima delovanja. Rezultati nevladinih organizacija su najvidljiviji u oblastima mekog prava- pitanja položaja žena i dece u oružanim sukobima. Nvladine organizacije su pokušavale, ali nisu ostvarile značajniji uspeh u oblasti tvrdog prava. Po pitanjima izraelsko-palestinskog sukoba, Iraka, Avganistana bilo je mnogo pokušaja lobiranja i uticaja od strane nevladinog sektora. Svi ovi naponi nisu dali rezultate.²²

3.2 Multinacionalne kompanije

Jedan od nedržavnih aktera sa velikim uticajem su multinacionalne kompanije. Ono što razlikuje multinacionalne kompanije od klasičnih preduzeća je činjenica da raspolazu ogromnim kapitalom, velikim brojem zaposlenih iz različitih država i filijalama koje se nalaze u mnogobrojnim državama širom sveta. U literaturi se koristi i naziv transnacionalne kompanije. Ove kompanije se mogu definisati kao grupa ekonomskih jedinki koje nezavisno od pravnog oblika ili sektora poslovanja deluju u dve ili više zemalja i to u sistemu odlučivanja koji pruža mogućnost da se uz pomoć jednog ili više centara odlučivanja vodi konkretna politika i ostvaruje zajednička strategija, tj. preduzeće koje poseduje ili kontroliše proizvodne ili uslužne objekte van zemlje u kojoj je

²¹ Kerstin Martens, *NGOs and the United Nations- Institutionalization, Professionalization and Adaptation* (New York: Palgrave Macmillan, 2005), 48.

²² O nevladinim organizacijama i Savetu bezbednosti videti detaljnije kod: Jelica Gordanić, „NGOs and the UN Security Council: Between informal reality and possibilities of formal interaction”, *The Review of International Affairs*, LXXII, 1182 (2021), 47–65.

osnovano.”²³ Multinacionalne kompanije postoje u svim oblastima delatnosti- od računarstva i informacionih tehnologija, kozmetike, farmacije, hrane do banaka, grupacija hotela i građevinskih firmi. Imajući u vidu da poseduju ogromne količine kapitala, karakteriše ih i velika količina moći i uticaja, koja proizilazi upravo iz tog kapitala. Prisustvo multinacionalnih kompanija u mnogim zemljama u razvoju se smatra za vrlo poželjno, jer ove kompanije omogućavaju otvaranje radnih mesta i napredak zemalja u razvoju.

Njihovo prisustvo u sferi međunarodnog prava je veoma zanimljivo. Ove kompanije se ne osnivaju međunarodnim ugovorom i ne funkcionišu po međunarodnom pravu, dok su, s druge strane, u stanju da zaključuju ugovore sa državama, na koje se primenjuju pravila međunarodnog prava. Zaključujući ugovore, multinacionalne kompanije stvaraju praksu koja vremenom prerašta u običaj, ali i dalje ne stvara međunarodno pravo. Osnivanje filijale podrazumeva ulazak na teritoriju nove države i pravnu regulativu te države. Međutim, u poslovnom i finansijskom smislu, filijala je zavisna od matice. Na ovaj način, multinacionalna kompanija može, za određenu delatnost, koristiti filijalu države sa najpovoljnijom pravnom regulativom. Mogući su, i neretki slučajevi, da u cilju smanjenja troškova poslovanja matica donese odluku koju filijala mora sprovoditi, iako takva vrsta delatnosti može naneti štetu i filijali i državi domaćinu filijale.²⁴ Na ovaj način mogu nastati sukobi interesa između multinacionalne kompanije i države domaćina filijale. Jedna strana sukoba interesa ima ekonomsku moć, dok država, kao druga strana, ima suverenost i međunarodnopravni subjektivitet. Ekonomski nerazvijene države će biti u podređenom položaju u odnosu na multinacionalne kompanije i često će im činiti brojne ustupke, kako bi osigurale njihovo prisustvo na svojoj teritoriji i potencijalne ekonomske benefite koje mogu ostvariti njihovim prisustvom.

Nedostatak odgovarajuće međunarodnopravne regulative uzrokuje odsustvo odgovornosti multinacionalnih kompanija. Svaka država pojedinačno stvara pravila koja se odnose na njihove delatnosti i poslovanje. To dovodi do situacije da multinacionalne kompanije imaju prava, ali da nemaju odgovornost prema bilo kome ko je oštećen njihovim delovanjem-bilo da je to pojedinac, država ili neko drugo preduzeće. U praksi se dešava da države usvajaju propise slabijeg kvaliteta, kako bi privukle multinacionalne kompanije da posluju na njihovoj teritoriji, što svakako nisu povoljne tendencije. Iz ovih razloga, neophodna je univerzalna međunarodnopravna regulativa koje će zaštititi i države i pojedince, i uneti izvesno polje odgovornosti u delovanje multinacionalnih kompanija.²⁵

Osnovni cilj multinacionalne kompanije je profit. Kako bi ostvarile ovaj cilj, multinacionalne kompanije koriste svoj uticaj lobirajući u matičnim državama i državama svojih filijala, učestvujući u pregovorima na državnom nivou. Lobiranjem imaju uticaj i na formulisanje međunarodnih ugovora. Imaju veliku sferu uticaja na odluke međunarodnih organizacija. Kada učestvuju u pregovorima sa državama, u velikom broju slučajeva, njihove pozicije su znatno jače od pozicija država. Njihov uticaj je veliki i u pogledu razvoja određenih grana prava. Neophodno je napomenuti da njihov uticaj ne mora uvek da bude progresivan i pozitivan, naročito kada je reč o pravu životne sredine i ljudskim pravima, kao i svim oblastima čije regulisanje može negativno da utiče

²³ Boban Dašić, „Pojam i poslovanje transnacionalnih kompanija“, *Ekonomski signali*, 2 (2008): 68.

²⁴ Sanja Jelisavac Trošić, „Multinacionalne kompanije u međunarodnom pravu“, u *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020), 162-163.

²⁵ Ibidem, 163.

na ostvarenje profita. Na ovaj način, one šire oblasti svoga delovanja i interesovanja na sferu van ekonomije, ukoliko bi to doprinelo njihovom boljem položaju.

Svojim delovanjem multinacionalne kompanije mogu da doprinesu ekonomskom boljitku države domaćina koja treba da obezbedi adekvatan zakonodavni okvir za njihovo funkcionisanje. S druge strane, ovi entiteti mogu ozbiljno da ugroze životnu sredinu i zdravlje ljudi čineći mnogobrojne zločine poput diskriminatornog ponašanja, nepoštovanja prava žena, zagađivanja vode, vazduha i prirode, praćenja telefonskih razgovora, elektronske pošte i drugih vidova komunikacije, neetičkim vršenjem medicinskih eksperimenata i ispitivanjem lekova, plasiranjem štetnih namirnica, itd. Imajući u vidu da se u multinacionalne kompanije ubrajaju i mnogobrojne privatne vojne i bezbednosne kompanije, ovi entiteti mogu izvršiti i ozbiljna međunarodna krivična dela poput ratnih zločina i zločina protiv čovečnosti.²⁶

Oštećena strana pod određenim uslovima može pokrenuti spor protiv države pred nadležnim sudom za ljudska prava. U slučaju multinacionalnih kompanija, ovakva mogućnost ne postoji. U pogledu izbegavanja odgovornosti, multinacionalne kompanije se nalaze čak u povoljnijoj situaciji u odnosu na države. Ova paradoksalna situacija pokrenula je pažnju određenih radnih grupa u pogledu odgovornosti nedržavnih aktera, a posebno multinacionalnih kompanija. Usled odsustva konkretnijih rezultata, stiče se utisak da međunarodnopravni poredak "još uvek nije spreman za direktnu odgovornost nedržavnih aktera u pravom smislu te reči, na istovetan način kao i u slučaju država."²⁷ Kako bi se u izvesnoj meri stalo na put ovoj pojavi u slučaju multinacionalnih kompanija, u zemljama u razvoju javlja se koncept korporativne socijalne odgovornosti. Ovaj koncept podrazumeva obavezu da kompanija ne samo da maksimizuju interese svojih učesnika, ograniče negativne aspekte svojih radnji i da poštuju pravo, nego i da doprinesu socijalnom razvoju i da izađu u susret interesima šireg spektra učesnika.²⁸ Iako deluje kao razumna ideja, korporativna socijalna odgovornost često deluje kao opasnost koja menadžmentu skreće pažnju sa maksimizacije finansijske dobiti.²⁹

Ovakav položaj multinacionalnih kompanija trn je u oku i nedržavnim akterima, pre svega nevladinim organizacijama. Vrlo često ova dva nedržavna aktera imaju suprotstavljene ciljeve: s jedne strane, nevladine organizacije se zalažu za poštovanje određenih principa međunarodnog prava i ljudskih prava, i s druge strane, multinacionalne kompanije koje svojim delovanjem mogu kršiti pravila i unutrašnjeg i međunarodnog prava. Nevladine organizacije često koriste različite vrste medijskih i name and shame kampanja protiv multinacionalnih kompanija, u čemu mogu imati i izvesnog uspeha.³⁰

Pitanje međunarodnopravnog subjektiviteta multinacionalnih kompanija se može okarakterisati kao pitanje koje će u budućnosti dobijati na značaju i na intenzivnijem izučavanju teoretičara.

26 Boris Krivokapić, „Multinacionalne (transnacionalne) kompanije kao subjekti međunarodnog javnog prava“, *Godišnjak Fakulteta Pravnih Nauka*, 7 (2017): 122.

27 Anđela Đukanović, „Nedržavni akteri i zaštita ljudskih prava“, u *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020), 270.

28 Jovana Blešić, „Odgovornost nedržavnih aktera“, u *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020), 329.

29 Ibidem, 330.

30 O ovom pitanju detaljnije videti kod: Muhammad Azizul Islam, Craig Deegan, Shamima Haque, „Corporate human rights performance and moral power: A study of retail MNCs' supply chains in Bangladesh“, *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 74, 2021. Dostupno na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1045235420300162>, pristupljeno 26. 09. 2023.

Izvesno je da multinacionalne kompanije imaju određene elemente međunarodnog pravnog subjektiviteta. Određene multinacionalne kompanije imaju poslovnu, pravnu i deliktну sposobnost. Ovo se manifestuje kroz zaključivanje međunarodnih ugovora i sposobnošću da budu nosioci određenih vrsta prava i obaveza utvrđenih međunarodnim pravom. Za razliku od država, ovi entiteti „nemaju sposobnost da poseduju razne vidove međunarodnopravne nadležnosti (teritorijalna, personalna i u interesu međunarodne zajednice); nemaju sposobnost vođenja odbrambenog rata; nemaju sposobnost mirnog rešavanja međunarodnih sporova u užem smislu odnosno učešća u tim procesima; nemaju aktivno i pasivno pravo poslanstva (sposobnost da se šalju i primaju diplomatski predstavnici); ne uživaju imunitet od strane jurisdikcije (kao što je to slučaj sa državama); nemaju sposobnost da kažnjavaju druge subjekte međunarodnog prava tj. da vrše kaznenu funkciju (jus punendi), u principu ne mogu biti članice međunarodnih (vladinih) organizacija; itd.”³¹

Države treba da ulože velike napore kako bi poslovanje multinacionalnih kompanija na svojim teritorijama držale pod kontrolom. Tri hiljade najvećih multinacionalnih kompanija godišnje uzrokuje štetu po životnu sredinu u iznosu od 2,2 triliona dolara, dok je 100 najvećih kompanija izvor više od 70% globalne emisije gasova staklene bašte u periodu od 1988. godine do danas.³² Ovi podaci moraju biti apel za države, kako bi ograničile rastuću moć multinacionalnih kompanija i, pre svega, rešile pitanje njihove međunarodnopravne odgovornosti.

4. PITANJE BUDUĆNOSTI I POTENCIJALNE TRANSFORMACIJE MEĐUNARODNOPRAVNOG SUBJEKTIVITETA

Nedržavni akteri su aktivni učesnici u međunarodnim odnosima i njihove aktivnosti imaju uticaj na sferu međunarodnog prava. Svojim aktivnostima nedržavni akteri poput nevladinih organizacija i multinacionalnih kompanija ulaze u oblast koja je tradicionalno rezervisana za državu. Rastom moći i uticaja nedržavnih aktera dolazi do slabljenja uloge države. Nedržavni akteri su „entiteti nepotpunog pravnog subjektiviteta, što ne znači da njihov značaj za razvoj i primenu pravila međunarodnog prava ne postoji. Naprotiv (...) taj značaj je višestruk i sa usložnjavanjem razvoja međunarodnih odnosa stalno raste. Pitanje aktera međunarodnog prava je u suštini pitanje subjekata međunarodnog prava.”³³ Teoretičari smatraju da „širenjem broja nedržavnih aktera države gube na važnosti, dok nedržavni akteri stiču status i uticaj.”³⁴ Mnogi nedržavni akteri „oblikuju nacionalne, regionalne i međunarodnu politiku.”³⁵

³¹ Boris Krivokapić, „Multinacionalne (transnacionalne) kompanije kao subjekti međunarodnog javnog prava“, 124.

³² Heal the Planet. Multinational Corporations. Dostupno sa <https://healtheplanet.com/100-ways-to-heal-the-planet/multinational-corporations>, pristupljeno 22. 09. 2023.

³³ Anna-Karin Lindblom, *Non-Governmental Organisations in International Law* (New Yourk: Cambridge University Press, 2006), 85.

³⁴ Muhittin Ataman, „The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States“, *Alternatives-Turkish Journal of International Relations*, 1(2003): 42.

³⁵ Ibidem, 62.

Pitanje sve većeg značaja nedržavnih aktera otvara pitanje u pogledu njihovog potencijalnog međunarodnog subjektiviteta. Da li su države u XXI veku i dalje toliko značajni akteri da jedino one zaslužuju da budu subjekti međunarodnog prava?

Međunarodnopravni subjektivitet je po mnogim karakteristikama specifičan, te se znatno razlikuje od subjektiviteta koji se stvara i primenjuje u unutrašnjem pravu. Kada je reč o karakteristikama subjekta međunarodnog prava, autori navode različita svojstva poslovne sposobnosti koja su karakteristična za državu, kao tradicionalnog subjekta međunarodnog prava. Kao najvažnija svojstva međunarodnopravnog subjektiviteta ističu se pravo slanja i primanja diplomatskih misija, pravo na zaključivanje sporazuma, pravo učešća u legitimnim oružanim sukobima, pravo na pomorsku zastavu, pravo na diplomatsku zaštitu svojih državljana, pravo da podnese međunarodni zahtev, da tuži i bude tužen na međunarodnom planu, odgovornost za kršenje obaveza, kao i pravo na priznanje teritorijalnog suvereniteta. Jasno je da pojedine od navedenih elemenata mogu uživati samo države.³⁶ Takav je slučaj npr. sa pravom na diplomatsku zaštitu sopstvenih državljana. Sve navedene karakteristike ne mogu ispuniti nedržavni akteri, kako bi se smatrali subjektima međunarodnog prava u tradicionalnom smislu reči. U tradicionalnom smislu, nedržavni akteri nemaju ni teritoriju, ni suverenitet, ni stanovništvo. Element koji ih razlikuje od drugih objekata međunarodnog prava je uticaj koji mogu imati na odluke države, razvoj međunarodnog prava i lobiranje.³⁷ U odnosu države i nedržavnih aktera treba se osvrnuti na pitanje subjekta međunarodnog prava i subjekta međunarodnih odnosa. Subjekt međunarodnih odnosa je svaki subjekt koji ima sposobnost delovanja na međunarodnom planu. Ova kategorija je široka i obuhvata sve entitete koji imaju uticaj na stvaranje i izražavanje svojih pozicija na nivou međunarodne politike. Ovo znači da subjekti međunarodnog prava mogu da budu subjekti međunarodnih odnosa, dok obrnuto ne važi. Subjekti međunarodnih odnosa ne mogu biti po automatizmu subjekti međunarodnog prava. Posmatrano kroz ovu prizmu, nedržavni akteri mogu npr. dati veliki doprinos razvoju određenih grana međunarodnog prava, ali ih to ne čini subjektima međunarodnog prava.³⁸

Ukoliko se situacija posmatra iz drugog ugla, pitanje međunarodnopravnog subjektiviteta nedržavnih aktera deluje kao neka vrsta gradnje kuće od krova. U pogledu nedržavnih aktera, postoji veliki broj nerešenih pitanja. Tako npr. ne postoji jasna definicija nevladinih organizacija. U slučaju ovih entiteta, često se postavlja pitanje njihove nezavisnosti i opravdanosti njihovog delovanja. U kojoj meri je njihovo delovanje zaista samostalno i neutralno, bez upliva uticaja finansijera i država. U slučaju multinacionalnih kompanija postavlja se pitanje regulisanja njihovog položaja i odgovornosti. Ostali nedržavni akteri takođe imaju veliki broj nerešenih pitanja. Imajući u vidu često nejasnu sliku samo u pogledu najvažnijih karakteristika nedržavnih aktera, može se postaviti pitanje prioriteta. Da li je prioritetnije rešiti nerešena pitanja u pogledu statusa, položaja i odgovornosti nedržavnih aktera, pa tek onda postaviti pitanje njihovog potencijalnog međunarodnopravnog subjektiviteta?

³⁶ Davor Muhvić, "Legal Personality as a Theoretical Approach to NonState Entities in International Law: The Example of Transnational Corporations", *Pécs Journal of International and European Law*, 1 (2017): 15.

³⁷ Jelica Gordanić, „Non-Governmental Organizations (NGOs) - New World Actors of Contemporary International Relations“, in *International Organizations: Serbia and Contemporary World*, ed. Duško Dimitrijević (Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 2022), 85.

³⁸ Jelica Gordanić, „Uticaj nevladinih organizacija na međunarodno pravo zaštite životne sredine- posledice po međunarodnopravni subjektivitet države“, 274.

Politička teorija i druge srodne discipline ne ignorišu važnost nedržavnih aktera. S druge strane, međunarodnopravna doktrina nije u većoj meri posvećena značaju i ulozi nedržavnih aktera. Nedržavni akteri su bez sumnje, entiteti nepotpunog pravnog subjektiviteta. To ne znači da njihov značaj u pogledu razvoja i primene pravila međunarodnog prava ne postoji. Naprotiv, "taj značaj je višestruk i sa usložnjavanjem razvoja međunarodnih odnosa stalno raste."³⁹ Njihov uticaj na međunarodno pravo je posredan i značajan.

Prisustvo nedržavnih aktera na međunarodnoj sceni ne treba shvatati kao negativnu tendenciju. Država je subjekt međunarodnog prava, ali nije savršena, niti je delovanje države uvek učinkovito. Prisustvo nedržavnih aktera, posebno neka njihova lobirajuća svojstva, mogu da budu veoma pozitivan mehanizam za efikasnije delovanje država. Samo postojanje nedržavnih aktera treba da motiviše državu da bude bolja i efikasnija. Uticaj nedržavnih aktera se ne može dovesti u pitanje. Imajući u vidu količinu uticaja nekih nedržavnih aktera, država, u cilju očuvanja svog međunarodnopravnog subjektiviteta, ne bi trebala da čini previše ustupaka pojedinim nedržavnim akterima.

5. ZAKLJUČAK

Rastući uticaj nedržavnih aktera posledica je tendencija novog doba. Usled mnogobrojnih geopolitičkih promena koje su se desile u XX veku, uz uticaj globalizacije krajem XX i početkom XXI veka, utisak je da je država nije baš toliko moćna koliko je to bio slučaj u prošlosti. Nedržavni akteri su pokazali značajan uticaj na razvoj međunarodnog prava, usvajanje i sprečavanje usvajanja međunarodnih sporazuma, kao i ostvarenje veće moći u odnosu na neke države. Sprovođenje aktivnosti nedržavnih aktera se može shvatiti i kao jedna vrsta potrebe za transformacijom sistema međunarodnog prava. Država jeste najvažniji subjekt međunarodnog prava, ali uloga nedržavnih aktera i njihov upliv u aktivnosti koje tradicionalno pripadaju državi, mogu ukazati na potrebu za fleksibilnijom ulogom države i uspostavljanjem mehanizama saradnje sa određenim nedržavnim akterima.

Nedržavni akteri često vide neku novu perspektivu i mehanizme u pogledu razvoja međunarodnog prava. Putem saradnje sa nevladinim sektorom, država bi mogla unaprediti određene grane prava-posebno kada je reč o pravu životne sredine, pravima žena i dece, kao i pravima manjina. Period XXI veka otvara i neka nova pitanja, poput pitanja međunarodnopravnog aspekta tehnološkog razvoja, čijem razvoju NVO mogu dati doprinos.⁴⁰ Uz poboljšanu saradnju sa multinacionalnim kompanijama, oblast međunarodnog poslovnog prava može biti poboljšana, a princip međunarodne odgovornosti razvijeniji.

Nedržavni akteri će bez sumnje u budućnosti nastaviti svoj uticaj na razvoj međunarodnog prava i međunarodnih odnosa. Na ovom mestu treba ipak staviti jednu važnu napomenu. Uticaj koji nedržavni akteri imaju na razvoj međunarodnog prava i međunarodnih odnosa ih ne čini subjektima međunarodnog prava. Taj element uticaja ih značajno razlikuje od ostalih objekata

³⁹ Mihajlo Vučić, „Uvodne napomene“, 13.

⁴⁰ Jelica Gordanić, „Non-Governmental Organizations (NGOs) - New World Actors of Contemporary International Relations“, 85.

međunarodnog prava, ali ih, s druge strane, ne čini automatskim subjektima međunarodnog prava. U svetlu savremenog međunarodnog prava, subjektivitet pripada državama i međunarodnim organizacijama, koje svoj subjektivitet crpe na osnovu osnivačkih ugovora. Uticaj, lobiranje, kao i sporovi koji nedržavni akteri pokreću protiv država ne čini nedržavne aktere subjektima međunarodnog prava.

Međunarodno pravo je sistem koji se ne menja velikom brzinom. Pitanje međunarodnog prava subjektiviteta će još više privlačiti pažnju teorije u budućnosti. S jedne strane, uticaj nedržavnih aktera na međunarodno pravo može da bude signal za državu da preispita svoju ulogu i načine funkcionisanja. S druge strane, imajući u vidu trenutni presek stanja u pogledu nedržavnih aktera, država treba da iskoristi najbolje iz njihovog postojanja u cilju daljeg razvoja međunarodnog prava.

LITERATURA

1. Ataman, Muhittin. "The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States", *Alternatives- Turkish Journal of International Relations*, 1 (2003): 42-66.
2. Blešić, Jovana. „Odgovornost nedržavnih aktera“, u *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić, 319-343. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020.
3. Davies, Thomas. "The Historical Development of NGOs", in *Handbook of Research on NGOs*, eds. A. Kellow, H. Murphy-Gregory, 15-34. Cheltenham UK, Northampton, USA: Edward Elgar Publishes, 2018.
4. Dašić, Boban. „Pojam i poslovanje transnacionalnih kompanija“, *Ekonomski signali*, 2 (2008): 68-85.
5. Đukanović, Anđela. „Nedržavni akteri i zaštita ljudskih prava“, u *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić, 249-276. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020.
6. Gordanić, Jelica. „Položaj nevladinih organizacija u međunarodnom pravu“, u *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić, 193-222. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020.
7. Gordanić, Jelica. „Non-Governmental Organizations (NGOs) - New World Actors of Contemporary International Relations“, in *International Organizations: Serbia and Contemporary World*, ed. Duško Dimitrijević, 75-90. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 2022.
8. Gordanić, Jelica. „Uticaj nevladinih organizacija na međunarodno pravo zaštite životne sredine-posledice po međunarodnopravni subjektivitet države“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, LVII, 1 (2023): 259–279.
9. Gordanić, Jelica. „NGOs and the UN Security Council: Between informal reality and possibilities of formal interaction“, *The Review of International Affairs*, LXXII, 1182 (2021): 47–65,
10. Heal the Planet. Multinational Corporations. Dostupno na: <https://healtheplanet.com/100-ways-to-heal-the-planet/multinational-corporations>, pristupljeno 22. 09. 2023.

11. International Court of Justice. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations. Advisory opinion. 11 April 1949. Internet: http://www.worldcourts.com/iccj/eng/decisions/1949.04.11_reparation_for_injuries.htm, pristupljeno 18.09.2023.
12. Islam, Muhammad Azizul, Craig Deegan, Shamima Haque. „Corporate human rights performance and moral power: A study of retail MNCs’ supply chains in Bangladesh“, *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 74, 2021. Dostupno na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1045235420300162>, pristupljeno 26. 09. 2023
13. Jelisavac Trošić, Sanja. „Multinacionalne kompanije u međunarodnom pravu“, u *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić, 153-174. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020.
14. Jutronić, Antonia. „Utvrdjivanje odgovornosti međunarodnih organizacija u pravu i praksi“, *Strani pravni život*, 62, 3 (2018): 213-231.
15. Kreštalica, Sanja. „Evolucija shvatanja o subjektivitetu pojedinca u međunarodnom pravu“, u *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić, 223-248. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020.
16. Krivokapić, Boris. „Multinacionalne (transnacionalne) kompanije kao subjekti međunarodnog javnog prava“, *Godišnjak Fakulteta Pravnih Nauka*, 7 (2017): 110-127.
17. Krivokapić, Boris. „Značaj Vestfalskog mira (1648) za međunarodno pravo“, *Revija kopaoničke škole prirodnog prava*, 1 (2023): 47-70.
18. Lindblom, Anna-Karin. *Non-Governmental Organisations in International Law*. New Yourk: Cambridge university Press, 2006.
19. Martens, Kerstin. *NGOs and the United Nations- Institutionalization, Professionalization and Adaptation*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
20. Muhvić, Davor. „Legal Personality as a Theoretical Approach to NonState Entities in International Law: The Example of Transnational Corporations“, *Pécs Journal of International and European Law*, 1 (2017): 7-18.
21. Novaković, Marko. „Uloga međunarodnih organizacija u međunarodnim odnosima – primer Ujedinjenih nacija“, *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić, 175-192. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020.
22. Paunović, Žarko. *Nevladine organizacije – Potreba ili zavera*. Beograd: Demokratska stranka/ istraživačko izdavački centar, 2007.
23. Schofer, Evan, Wesley Longhofer. „The Global Rise of Nongovernmental Organizations“, in *The Nonprofit Sector*, eds. Walter W. Powell, Patricia Bromley, 599-617. Stanford: Stanford University Press, 2020.
24. Stojanovska-Stefanova, Aneta, Draško Atanasoski. „State as a Subject of International Law“, *US-China Law Review*, Vol. 13, 25 (2015): 25-33.
25. Theytaz- Bergman, Laura. „NGO Group for the Convention on the Rights of the Child“, *The International Journal of Children’s Rights*, 3 (1995): 452-454.
26. Tintor, Ljubomir. „Značaj slučaja Urgenda za razvoj klimatskih parnica na području Evrope“, *Strani pravni život*, LXV, 2 (2021): 249-265.
27. Todić, Dragoljub. „Nedržavni akteri i upravljanje zaštitom životne sredine“ u *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić, 119-152. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020.

28. Vučić, Mihajlo. „Uvodna razmatranja“, u *Nedržavni akteri u međunarodnom pravu*, ured. Mihajlo Vučić, 7-32. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2020.
29. Vučković Šahović, Nevena. *The role of civil society in implementing the general measures of the Convention on the rights of the child*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre, 2010.
30. Wijninga, Peter, Willem Theo Oosterveld et. al, “State and non-state actors”, in *Strategic Monitor 2014*, eds. Eline Chivot, Jan Hendrik Galdiga et al., 141-162. Hague: Hague Center for Strategic Studies, 2014.

LITERATURE

1. Ataman, Muhittin. “The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States”, *Alternatives- Turkish Journal of International Relations*, 1 (2003): 42-66.
2. Blešić, Jovana. „Responsibility of non-state actors“, in *Non-state actors in International Law*, ed. Mihajlo Vučić, 319-343. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 2020.
3. Davies, Thomas. “The Historical Development of NGOs”, in *Handbook of Research on NGOs*, eds. A. Kellow, H. Murphy-Gregory, 15-34. Cheltenham UK, Northampton, USA: Edward Elgar Publishes, 2018.
4. Dašić, Boban. „The concept and functioning of transnational companies“, *Economic signals*, 2 (2008): 68-85.
5. Đukanović, Anđela. „Non-state actors and human rights protection“, in *Non-state actors in International Law*, ed. Mihajlo Vučić, 249-276. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 2020.
6. Gordanić, Jelica. „Legal status of NGOs in International Law“, in *Non-state actors in International Law*, ed. Mihajlo Vučić, 193-222. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 2020.
7. Gordanić, Jelica. „The Influence of Non-governmental organizations on the Environmental Law-Consequences on the International Legal Personality of the State“, *Collected papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, LVII, 1 (2023): 259–279.
8. Gordanić, Jelica. „Non-Governmental Organizations (NGOs) - New World Actors of Contemporary International Relations“, in *International Organizations: Serbia and Contemporary World*, ed. Duško Dimitrijević, 75-90. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 2022.
9. Gordanić, Jelica. „NGOs and the UN Security Council: Between informal reality and possibilities of formal interaction“, *The Review of International Affairs*, LXXII, 1182 (2021): 47–65.
10. Heal the Planet. Multinational Corporations. Available at: <https://healtheplanet.com/100-ways-to-heal-the-planet/multinational-corporations>, accessed 22. 09. 2023.
11. International Court of Justice. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations. Advisory opinion. 11 April 1949. Internet: http://www.worldcourts.com/icj/eng/decisions/1949.04.11_reparation_for_injuries.htm , accessed September 18, 2023.

12. Islam, Muhammad Azizul, Craig Deegan, Shamima Haque. „Corporate human rights performance and moral power: A study of retail MNCs’ supply chains in Bangladesh“, *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 74, 2021. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1045235420300162>, accessed September 26, 2023
13. Jelisavac Trošić, Sanja. „Multinational companies in International Law“, in *Non-state actors in International Law*, ed. Mihajlo Vučić, 153-174. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 2020.
14. Jutronić, Antonia. „Establishment of Responsibility of International Organizations in Law and Practice“, *Foreign Legal Life*, 62, 3 (2018): 213-231.
15. Kreštalica, Sanja. „Evolution of the Concept of subjectivity of the individual in International Law“, in *Non-state actors in International Law*, ed. Mihajlo Vučić, 223-248. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 2020.
16. Krivokapić, Boris. „Multinational (transnational) companies as subjects of International Law“, *The Yearbook of the Faculty of Legal Sciences*, 7 (2017): 110-127.
17. Krivokapić, Boris. „Significance of the Peace of Westphalia (1648) for international law“, *Review of the Kopaonik school of Natural Law*, 1 (2023): 47-70.
18. Lindblom, Anna-Karin. *Non-Governmental Organisations in International Law*. New York: Cambridge university Press, 2006.
19. Martens, Kerstin. *NGOs and the United Nations- Institutionalization, Professionalization and Adaptation*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
20. Muhvić, Davor. „Legal Personality as a Theoretical Approach to NonState Entities in International Law: The Example of Transnational Corporations“, *Pécs Journal of International and European Law*, 1 (2017): 7-18.
21. Novaković, Marko. „The role of International Organizations in International Relations – The example of the United nations“, in *Non-state actors in International Law*, ed. Mihajlo Vučić, 175-192. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 2020.
22. Paunović, Žarko. *Non-governmental organizations- Necessity or Conspiracy*. Belgrade: Democratic Party/Center for Research and Publishing, 2007.
23. Schofer, Evan, Wesley Longhofer. „The Global Rise of Nongovernmental Organizations“, in *The Nonprofit Sector*, eds. Walter W. Powell, Patricia Bromley, 599-617. Stanford: Stanford University Press, 2020.
24. Stojanovska-Stefanova, Aneta, Draško Atanasoski. „State as a Subject of International Law“, *US-China Law Review*, Vol. 13, 25 (2015): 25-33.
25. Theytaz- Bergman, Laura. „NGO Group for the Convention on the Rights of the Child“, *The International Journal of Children’s Rights*, 3 (1995): 452-454.
26. Tintor, Ljubomir. „Significance of the case of Urgenda for the development of climate litigations in Europe“, *Foreign Legal Life*, LXV, 2 (2021): 249-265.
27. Todić, Dragoljub. „Non-state actors and environmental protection governance“ in *Non-state actors in International Law*, ed. Mihajlo Vučić, 119-152. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 2020.
28. Vučić, Mihajlo. „Initial Consideration“, in *Non-state actors in International Law*, ed. Mihajlo Vučić, 7-32. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 2020.

29. Vučković Šahović, Nevena. *The role of civil society in implementing the general measures of the Convention on the rights of the child*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre, 2010.
30. Wijninga, Peter, Willem Theo Oosterveld et. al, "State and non-state actors", in *Strategic Monitor 2014*, eds. Eline Chivot, Jan Hendrik Galdiga et al., 141-162. Hague: Hague Center for Strategic Studies, 2014.

INTERNATIONAL LEGAL PERSONALITY - IS IT TIME FOR TRANSFORMATION?

Jelica Gordanić

Institute of International Politics and Economics⁴¹

Abstract: *One of the products of the Peace of Westphalia is the modern system of international law, which considers states as subjects of international law. With the emergence and development of international association and cooperation, international organizations acquire an international legal personality as well. The activity of non-state actors is becoming very important in international relations. Non-state actors such as non-governmental organizations, individuals and multinational companies influence the development of international law and international relations. Non-state actors are objects of international law. On the other hand, having in mind their growing influence in the international arena, they are gradually acquiring characteristics attributed to the subject of international law. The paper analyzes whether it is time for the transformation of the concept of international legal subjectivity. Different directions of action of non-state actors and their relationship with the state are examined. The occasional impotence of the state in relation to non-state actors is also analyzed, especially when it comes to non-governmental organizations and multinational companies. The paper concludes that the concept of international legal personality is ready for expansion and adaptation to requirements of the modern world. The biggest obstacle on this path is going to be the lack of political will of the states.*

Keywords: *international legal subjectivity, international law, non-state actors, state, non-governmental organizations, individual, multinational companies, transformation.*

⁴¹ Research Fellow, Institute of International Politics and Economics, e-mail: jelica@diplomacy.bg.ac.rs.